

ELITA SERKULYATSIYASI

Toirov Ozodbek Otabekovich

Ózbekiston Milliy universiteti

Annotatsiya: Elita aylanishi boshqaruvchi elita nodavlat elita elita hokimiyati spekulyatorlar ijtimoiy harakatchanlik

Elitaning aylanishi - bu italiyalik sotsiolog Vilfredo Pareto tomonidan tasvirlangan rejim o'zgarishi nazariyasi .Rejim o'zgarishi, inqiloblar va boshqalar hukmdorlar pastdan ag'darilganda emas, balki bir elita boshqasini almashtirganda sodir bo'ladi. Bunday o'zgarishlarda oddiy odamlarning roli tashabbuskorlar yoki asosiy ishtirokchilar emas, balki u yoki bu elitaning izdoshlari va tarafdorlari sifatida. Pareto uchun odamlar jismoniy, shuningdek, intellektual va axloqiy jihatdan teng emasligi asosiy aksiomadir . Umuman olganda, jamiyatda va uning har qanday alohida qatlamlari va guruhlarida ba'zi odamlar boshqalardan ko'ra ko'proq qobiliyatli .Pareto qo'llaganida elita atamasi hech qanday axloqiy yoki sharafli ma'noga ega emas. Bu oddiygina "faoliyat sohasida eng yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lgan odamlar sinfini" anglatadi. Paretoning ta'kidlashicha, "Agar biz elita sinfini ikki toifaga bo'lsak, bu yordam beradi: hukumatda bevosita yoki bilvosita muhim rol o'ynaydigan shaxslardan iborat boshqaruvchi elita va qolganlarini o'z ichiga olgan nodavlat elita ". Uning asosiy muhokamasi boshqaruv elitasiga qaratilgan. Paretoning elita tushunchasiga munosabatida asosiy noaniqlik mavjud . Ba'zi parchalarda elita lavozimlarini egallaganlar, ta'rifiga ko'ra, eng malakali bo'lib ko'rinadi. Ammo Paretoning ta'kidlashicha, odamlarga shunday yorliq berilgani uchun elita lavozimlari tayinlangan, deb ta'kidlagan boshqa ko'plab parchalar mavjud. Ya'ni, elita lavozimiga tayinlangan erkaklar kerakli qobiliyatlarga ega bo'lmasligi mumkin, boshqalari esa bunday belgilarga ega bo'lmasligi mumkin.Ko'rinib turibdiki, Pareto faqat to'liq ochiq jamiyatlarda , mukammal ijtimoiy harakatchanlikka ega bo'lgan jamiyatlarda elita mavqei yuqori imkoniyatlarga to'liq mos keladi, deb ishongandek tuyuladi. Faqat shunday sharoitlardagina boshqaruvchi elita, masalan, boshqaruvga eng qodir bo'lgan odamlardan iborat bo'lar edi. Haqiqiy ijtimoiy haqiqat shundan iboratki, meros boyluk , oilaviy aloqalar va shunga o'xshash to'siqlar odamlarning jamiyat saflarida erkin aylanishiga to'sqinlik qiladi, shuning uchun elita belgisini kiyganlar va eng yuqori qobiliyatga ega bo'lganlar ko'proq yoki kamroq darajada farq qiladi .

Belgilangan elita mavqei va haqiqiy yutuq va qobiliyat o'rtasidagi tafovut ehtimolini hisobga olgan holda, Pareto maksimal ijtimoiy harakatchanlik va hamma uchun ochiq martabaning ishtiyozli himoyachisidir . U bir paytlar chinakam iste'dod egalari egallagan elita mavqelarini vaqt o'tishi bilan bunday iste'dodga ega bo'lmagan kishilar egallab olish xavfi borligini tushundi.Boshqaruvchi yoki nodavlat elita o'zlarini asosiy aholidan yangi va ko'proq qobiliyatli elementlar oqimiga yopishga harakat qilganda, elitalarning aylanishi to'sqinlik qilganda, ijtimoiy muvozanat buziladi va ijtimoiy tartib buziladi. Paretoning ta'kidlashicha, agar boshqaruvchi elita "fan sinflarida frontga kelgan alohida shaxslarni

assimilyatsiya qilish yo'llarini topmasa", bu holat tuzatilmaguncha yoki yangi usul orqali tuzatilmaguncha, siyosiy va ijtimoiy tanada nomutanosiblik paydo bo'ladi. harakatchanlik kanallarini ochish yoki eski samarasiz boshqaruv elitasini boshqaruvga qodir yangisi tomonidan zo'ravonlik bilan ag'darish orqali. Pareto ijtimoiy taksonomiyani kiritdi, unga oltita sinf, I sinfdan VI sinfgacha kiradi. I sinf Makiavellidagi sarguzashtli "tulkilar"ga, II sinf esa konservativ "sherlar"ga, xususan, boshqaruvchi elitaga mos keladi. Jamiyat a'zolari o'rtasida nafaqat aql va qobiliyatlar, balki qoldiqlar ham tengsiz taqsimlanadi. Oddiy sharoitlarda II sinfning "konservativ" qoldiqlari omma orasida ustunlik qiladi va shu bilan ularni itoatkor qiladi. Boshqaruv elitasi, agar u samarali bo'lishi uchun I va II sinf elementlarining kuchli aralashmasidan iborat bo'lishi kerak. Ideal boshqaruvchi sinf sherlar va tulkilarning, qat'iy va kuchli harakatga qodir bo'lgan odamlarning va boshqa xayolparast, innovatsion va vijdotsizlarning oqilona aralashmasini o'z ichiga oladi. Boshqaruv elitalarining muomalasidagi nomukammalliklar boshqaruvchilar o'rtasida bunday oqilona qorishmalarga erishishga to'sqinlik qilsa, rejimlar yo yangilanish va moslashishga qodir bo'lmagan yashirin va ossifikatsiyalangan byurokratiyaga, yoki kuchsiz va qaror qabul qilishga qodir bo'lmagan advokatlar va ritoriklarning kuchsiz rejimlariga aylanadi. Bu sodir bo'lganda, boshqariladiganlar o'z hukmdorlarini ag'darishga muvaffaq bo'lishadi va yangi elitalar yanada samaraliroq rejim o'rnatadilar. Siyosiy rejimlarga tegishli bo'lgan narsa iqtisodiy sohaga ham tegishli. Bu sohada "spekulyatorlar" tulkilarga, "rentyelar" esa sherlarga o'xshaydi. Spekulyatorlar va ijarachilar nafaqat turli xil qiziqishlarga ega, balki ular turli xil temperamentlarni va turli xil qoldiqlarni aks ettiradi. Ikkalasi ham kuch ishlatishda unchalik yaxshi emas, lekin har ikkisi ham siyosiy tebranishlarni tushuntiruvchi bir xil dixotom sinflarga kiradi. Spekulyatorlar guruhida I sinf qoldiqlari, rentye guruhida II sinf qoldiqlari ustunlik qiladi. . . . Ikki guruh jamiyatda turli xil foydali funktsiyalarni bajaradi. [spekulyator] guruhi birinchi navbatda o'zgarishlar, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot uchun javobgardir. [Ijaraga oluvchi] guruhi, aksincha, barqarorlikning kuchli elementi bo'lib, ko'p hollarda [spekulyatorlarning] sarguzashtlari bilan bog'liq xavf-xatarlarga qarshi turadi. [Ijaraga oluvchilar] deyarli ustunlik qiladigan jamiyat statsionar bo'lib qoladi va go'yo kristallangan. [Spekulyatorlar] hukmron bo'lgan jamiyat barqarorlikdan mahrum bo'lib, ichkaridan yoki tashqaridan engil baxtsiz hodisa tufayli buzilgan muvozanat holatida yashaydi. [1]

Boshqaruv elitasida bo'lgani kabi, I va II toifaning qoldiqlari ifodalanganda ishlar eng yaxshi ishlaydi, shuning uchun iqtisodiy tartibda maksimal samaradorlikka rentyerlar ham, chayqovchilar ham mavjud bo'lganda erishiladi, ularning har biri ikkinchisining ortiqchaligini tekshirish orqali muvozanatni ta'minlaydi. Pareto shuni nazarda tutadiki, yuqori elitadagi odamlarning I va II toifadagi qoldiqlari bilan oqilona aralashmasi eng barqaror iqtisodiy tuzilmani, shuningdek, eng mustahkam siyosiy tuzilmani yaratadi. U elitaning ikkita toifasini aniqladi:

Boshqaruvdan bevosita yoki bilvosita manfaatdor bo'lganlar boshqaruv elitalari deb ataladi. Bu odamlar jamiyatda muhim o'rinlarni egallaydi va hal qiluvchi rollarni bajaradi.

Hukumatga aloqador bo'lmagan, lekin jamiyatda hukumatga ma'lum darajada ta'sir o'tkazishga imkon beradigan mavqega ega bo'lgan elitalar nodavlat elitadirlar. Pareto elita hokimiyatining asosi sifatida psixologik xususiyatlarning muhimligini ta'kidlaydi. Siyosiy

hokimiyat elita tomonidan ochiq va yashirin tarzda boshqariladi. Elita universal sinfga tegishli. Har bir tsivilizatsiya mavjud; shuning uchun u hamma joyda. Yuqori shaxslar sinfi, qaerda bo'lishidan qat'i nazar, har qanday boshqaruv texnikasida faol yoki bilvosita ishtirok etishi kerak. Uning so'zlariga ko'ra, hukmron elitaning ikkita asosiy toifasi mavjud: "tulkilar" va "sherlar". Arslonlar kuchli va to'g'ridan-to'g'ri harakat qilishlari mumkin, bu ularga etakchilik mavqelariga ko'tarilishga yordam beradi. Harbiy diktatura hukmron sinfni tasvirlaydi, tulkilar esa ayyorlik va hiyla-nayrang, diplomatik manipulyatsiya va orqa xonadon savdosi orqali nazorat qiladi. Hukmron elita a'zolari, asosan, o'zlarining shaxsiy xususiyatlariga ko'ra, sherga o'xshash yoki tulkiga o'xshash bo'lganligi sababli o'z pozitsiyalarida.

Pareto ta'kidlaganidek, "Elitalarning aylanishi" bir elita boshqasi bilan almashtirilganda sodir bo'ladi va bu muhim ijtimoiy o'zgarishlarga olib keladi. Barcha elitalarda degeneratsiyaga moyillik bor. Ular o'zlarining "kuchliligi" va "sifatida pasayish" ni yo'qotadilar. Qulay hayotning afzalliklari va hokimiyatning afzalliklari bilan ular yumshoq va samarasiz bo'lib qolishi yoki yangi sharoitlarga moslashish uchun o'z yo'lida juda qattiq va qattiq bo'lishi mumkin. Har bir turdagi elita uzoq muddatda hokimiyatni saqlab qolish uchun zarur bo'lgan fazilatlarga ega emas. Arslon elitasi o'z kuchini saqlab qolish uchun zarur bo'lgan ixtirochilik va ayyorlik etishmasligini qoplash uchun olomondan tulkilarni qabul qilishga majbur bo'ladi. Tulkilar asta-sekin butun elitani to'ydiradi, uning tabiatini o'zgartiradi. Biroq, tulkilar kuchli, qat'iy harakatlar qila olmaydi, bu ba'zan hokimiyatni ushlab turish uchun zarurdir. Tulkilar elitasi kuchli boshqaruvni tiklashga qaror qilgan yaxshi tashkil etilgan ozchilik sherlar tomonidan ag'dariladi. Paretoning fikriga ko'ra, tarix elitalarining hech qachon tugamaydigan tsiklidir. Tarix "aristokratlar qabristoni" bo'lgan va shunday bo'lib qoladi va hech narsa o'zgarmaydi. Paretoning tarix talqini sodda va soddalashtirilgan. U g'arbiy demokratiyalar, kommunistik bir partiyaviy hukumatlar, fashistik diktaturalar va feodal monarxiyalar kabi siyosiy rejimlarni tavsiflovchi asosiy mavzudagi o'zgarishlarga e'tibor bermaydi. Ularning orasidagi tafovutlar, ularning barchasi elita hokimiyatining tubdan namoyon bo'lishi haqiqatiga nisbatan ahamiyatsiz.

Pareto elitaning eng yaxshi xususiyatlarini aniqlash va farqlash yo'lini taklif qilishda kamlik qiladi. Uning fikricha, elita oddiy aholiga qaraganda yaxshiroq xususiyatlarga ega. Uning sherlarni tulkilardan ajratish standarti, asosan, elita yetakchilik shaklini talqin qilishdir. Pareto hatto elita dekadantsiya jarayonini o'lchash uchun o'lchov ham keltirmaydi. Biroq, uning ta'kidlashicha, elita tezda o'z kuchini va hayotiyiligini yo'qotadi va agar u pastdan yollash uchun yopiq bo'lsa, cheklangan hayotga ega bo'ladi.

Zamonaviy demokratiyalar, Pareto fikricha, elita hukmronligining yana bir turi. U demokratik tizimlarni yanada tenglik va inklyuziv boshqaruv shakli sifatida ko'rganlarni norozilik bilan rad etdi. Pareto ko'p tanqidlarga uchradi, ba'zilar u elitaning xususiyatlarini etarli darajada aniqlamagan deb ta'kidlaydilar. Ularda aniqlik va ob'ektivlik yo'q. Uning elitaning psixologik muammolar tufayli harakatlanishi haqidagi nazariyasi ham etarli emas.

Talkott Parsons Paretoni qoldiq nisbatlarining o'zgarishiga olib keladigan omillarni aniqlay olmagani uchun tanqid qildi. "Ushbu o'zgarishlarga ta'sir qiluvchi" biologik va genetik o'zgaruvchilar u tomonidan tilga olinmagan. Aristokratiya merosxo'rlari ota-bobolariga xos bo'lgan ba'zi bir xususiyatga ega bo'lishi shart emas. Lekin ular zarur

malakaga, boshqaruv haqida . Mashhur bayonot tarixning avloddan boshlab elita sinfiga urg'u berilishini, ular jamiyatda paydo bo'lgan, hukmronlik qiladigan, tanazzulga uchragan va ularning o'rnini dekadent bo'lmagan elita egallaganligi haqiqatini ochib beradi. Pareto avlodlar va avlodlar uchun tarixda noma'lum bo'lgan aristokratiyaning o'limining bir qancha sabablarini keltirdi.

Aristokratlar (asosan qirol va imperator) aristokratiyaning tanazzulga uchrashiga olib keladigan tarixiy urushlar olib borishgan bilimga va saltanat yoki imperiyani boshqarish uchun yetarli qobiliyatga ega bo'lmasalar ham, irsiyat asosida hukmronlik qiladilar yoki boshqaradilar; ular bir necha soatlik shon-shuhratdan keyin tanazzulga yuz tutadilar.

Shunday qilib, aristokratiyalar paydo bo'ladi, hukmronlik qiladi, tanazzulga yuz tutadi va hokimiyatga tushadi, ularning o'rnini dekadent bo'lmagan elita egallaydi.

Umuman olganda, elitaning yuqoriga va pastga harakati ikki shaklda amalga oshiriladi. Birinchidan, ba'zi elita bo'lmaganlar o'zlarining xizmatlari bilan elita darajasiga ko'tarilishi mumkin. Ikkinchidan, inqilob orqali butun hukmron sinf boshqariladiganlar maqomiga tushishi mumkin. Paretoning aytishicha, elitaning aylanishi sog'lom ijtimoiy o'zgarish uchun zarur. Pareto ga ko'ra jamiyatning umumiy mexanizmini qiziqish, qoldiqlar, hosilalar va ijtimoiy heterojenlik bilan tushunish mumkin. Ushbu to'rtta asosiy o'zgaruvchilar jamiyat harakati bog'liq bo'lgan o'zaro bog'liqlik holatidadir. Bular har qanday ijtimoiy tizimda qandaydir muvozanatni ta'minlashi kerak bo'lgan barcha faoliyatning to'rtta aniq tarkibiy qismidir. Elitalarning aylanishiga ko'ra," deb yozgan Pareto, "boshqaruvchi elita uzluksiz va sekin o'zgarish holatida. Daryodek oqadi, buguni kechagidan farq qiladi. Tez-tez, to'satdan va zo'ravon tartibsizliklar mavjud. Daryo suv bosadi va qirg'oqlarini buzadi. Shundan so'ng, yangi boshqaruv elitasi yana qaytadan boshlanadi va o'zini o'zi o'zgartirish jarayoni sekinlashadi. Pareto elitaning go'yoki ustun fazilatlarini o'lchash va farqlash usulini taqdim eta olmaydi. U shunchaki elitaning fazilatlarini ommanikidan ustun ekanligini taxmin qiladi. Uning "arson va tulki" o'rtasidagi farq mezon - bu elita boshqaruvi uslubining o'ziga xos talqini. Bundan tashqari, Pareto elita dekadensiyasi jarayonini o'lchash usulini taqdim eta olmaydi. Uning ta'kidlashicha, agar elita pastdan yollash uchun yopiq bo'lsa, u tezda o'z kuchini va hayotiyiligini yo'qotishi va qisqa umr ko'rishi mumkin. Talkott Parsons Paretoni qoldiqlar nisbatlarini o'zgartirish shartlarini aniqlay olmagan uchun tanqid qildi. U "bu o'zgarishlarga taalluqli" biologik va genetik omillar haqida hech narsa aytmadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Elita hokimiyat nazariyasi: Vilfredo Pareto tomonidan ilgari surilgan
2. Elitalarning ko'chishi va elitalarning aylanishi o'rtasidagi farq
3. Pareto, Vilfredo (1935). Aql va jamiyat . Nyu-York: Harkort, Brace va kompaniya. p. 1563
4. Pareto, Vilfredo. 1916/1963. Umumiy sotsiologiya bo'yicha risola .